30/03/2023

Λογοτεχνική προσέγγιση του Ακαθίστου Ύμνου - Του Μητροπολίτη Σουηδίας Κλεόπα

/ Γνώμες

Ζούμε πλέον στον απόηχο της γιορτής του Ευαγγελισμού και της Εθνικής Παλιγγενεσίας, με παρελάσεις, παιάνες, πανηγυρικούς της ημέρας, γιορτές και σημαιοστολισμούς, παραδοσιακές στολές και εθνική περηφάνια.

Τώρα που όλα αυτά πέρασαν, και στη μνήμη μας θα τα ξαναζωντανέψει, έστω και για ένα απόγευμα, η ακολουθία του Ακαθίστου Ύμνου, σκέφτηκα, πώς θα διατηρηθούν όλες αυτές οι μνήμες ζωντανές μες την ψυχή μας;
Όχι απλά ως θύμησες, γιατί αυτό θα αδικούσε τη διπλή γιορτή, αλλά ως νοσταλγία και βίωμα, ως όραμα και στόχος πνευματικός, ως γνώμονας της μελλοντικής πορείας και ταυτότητάς μας.

Ας ανατρέξουμε σε κάποιους νεοέλληνες λογοτέχνες, την παρουσία και τα ονόματα των οποίων ίσως να μη γνωρίζουμε, ή πιθανόν να τα θυμόμαστε αμυδρά, από κάποια σχολική γιορτή των παιδικών μας χρόνων.

Σ᾽ αυτούς που εμπνεύστηκαν από τη θεματολογία του Ακαθίστου Ύμνου κι έγραψαν στίχους, που ᾽γιναν ποίηση, που ᾽γιναν τραγούδια κι ύμνοι, αριστουργηματικές εμπνεύσεις!

Η Παναγία κατέστη όντως πηγή έμπνευσης για διανοούμενους και δόκιμους ποιητές της εποχής μας. Η πρόσληψη της Θεοτόκου από πνευματικούς σύγχρονους δημιουργούς αποτελεί έκφραση της νεοελληνικής μας ελευθερίας και της θρησκευτικής μας συνείδησης.

Η Παναγία της ποίησης είναι η Θεομήτωρ, η Μάνα του Γένους και της Ρωμιοσύνης, το πλέον προσφιλές και οικείο πρόσωπο στη ζωή μας, η Μάνα που μεγάλωσε το “γλυκύτατό της τέκνο”, ως “γλυκύ έαρ”, καμάρωσε τη σοφία και την ομορφιά του και το στερήθηκε πρόωρα κι απάνθρωπα.

“Μοιρολογούσε κι ολοφυρόταν τον ανεμάλακτο ανθό των ανετάφιων θρήνων” (Κώστα Λαζανά, “Μαρτυρία των καιρών ΙΙΙ”) η Θεομήτωρ, λέγουσα: “Χίλιες φορές να γεννηθείς, τόσες θα σε σταυρώσουν” (Κώστα Βάρναλη, “Οι πόνοι της Παναγιάς”).

Για τον θρησκευτικά προσηλωμένο λαό, η Παναγία είναι η τραγική μάνα της καθημερινότητας και της φτώχιας, της δυστυχίας και της ανέχειας, του μεροκάματου και του μόχθου, “Μάνα Πανανθρώπινη, ελπίδα και παρηγοριά των πονεμένων, Μεγαλόχαρη” (Λούλας Δ. Κωνσταντινίδου, “Δεκαπενταύγουστος”).

Ο “επιτάφιος θρήνος” της είναι ο αρχαίος θρήνος της μάνας, όπως αποτυπώνεται στην απόγνωση της Εκάβης στην αρχαία τραγωδία, που είδε το νεκρό σώμα του γιου της, να ατιμώνεται άθαφτο. Είναι ο θρήνος της Παναγίας Pieta, στην Αποκαθήλωση του Μιχαήλ Άγγελου.

Είναι το κλάμα της μάνας στο προσκέφαλο του άρρωστου παιδιού της, της μάνας

που της στέρησε το παιδί της ο πόλεμος, η ξενιτιά, οι αρρώστιες και τ᾽ ατυχήματα και τέλος η απελπισία της προσφυγοπούλας νέας που κατάφερε να σωθεί, όχι όμως και το παιδί της.

Είναι η τραγική φιγούρα της χαροκαμένης Μάνας, όπως μας την παρουσιάζει η ποιητική γραφή των Μάνου Χατζιδάκι και Νίκου Γκάτσου στη “Σκοτεινή Μητέρα”, η “Παναγία των Κοιμητηρί¬ων” του Οδυσσέα Ελύτη, “Οι Πόνοι της Παναγίας” του Κώστα Βάρναλη, “Το Ημερολόγιο της Μεγαλόχαρης” του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη, ο “Επιτάφιος” του Γιάννη Ρίτσου, το μοιρολόι στο δημοτικό τραγούδι, το “Έχε γεια Παναγιά” από τα παράλια της Σμύρνης, το “Σουμελά λεν την Παναγιάν” του Πόντου και το “Ω Παναγιά Γαλατζανή” της Καλύμνου.

Κι αν θέλουμε να αναφερθούμε στο συναπάντημα των μουσικών πολιτισμών Ανατολής και Δύσης, θα πρέπει να θυμηθούμε ενδεικτικά τα εξαίρετα έργα της Δυτικής μουσικής παράδοσης, όπως “Ο Χριστός στον Σταυρό”, από το Ορατόριο του Johann Sebastian Bach “Τα κατά Ματθαίον Πάθη”(St. Matthew Passion), “Το Πάθος” (Passio) του Arvo Part, η Γρηγοριανή μελωδία “Η μητέρα στέκονταν λυπημένη” (“Stabat Mater Dolorosa”) των Giovanni Battista Pergolesi και Josquin Lebloitte dit des Prez, που περιγράφει τον πόνο της Παναγίας δίπλα στον Εσταυρωμένο Υιό της, η “Ανάσταση”, από το Ορατόριο του Ludwig van Beethoven “Ο Χριστός στο Όρος των Ελαιών” και το “Ανέστη!” από το Ορατόριο του Franz Liszt “Χριστός”.

“Δίπλα στην ορθόδοξη υμνολογία και αγιογραφία αναπτύσσεται μια συναρπαστική ποίηση, μια γοητευτική πεζογραφία και μια μεγαλειώδης ζωγραφική, που με άπειρες παραλλαγές, υμνολογεί και δοξάζει την Παναγία”, σημειώνει ο Πανεπιστ. Διδάσκαλος Δρ. Μιχαήλ Τρίτος.

Το “Άξιον Εστί” του Οδυσσέα Ελύτη είναι οι άλλοι “Χαιρετισμοί”, που εξυμνούν την Παναγία της Ρωμιοσύνης, της Ελλάδας και της Αιγαιοπελαγίτικης ομορφιάς:

“Ένα θαύμα να καίει στους ουρανούς τα’ αλώνια
Ιερείς και πουλιά να τραγουδούν το χαίρε:
Χαίρε η καιομένη και χαίρε η Χλωρή
Χαίρε η Αμεταμέλητη με το πρωραίο σπαθί
Χαίρε η που πατείς και τα σημάδια σβήνονται
Χαίρε η που ξυπνάς και τα θαύματα γίνονται
Χαίρε του παραδείσου των βυθών η Αγρία
Χαίρε της ερημίας των νησιών η Αγία
Χαίρε η Ονειροτόκος, χαίρε η Πελαγινή
Χαίρε η Αγκυροφόρος και η Πενταστέρινη”.

Ο λογοτέχνης Νίκος Πεντζίκης, εμπνευσθείς από τον Ακάθιστο Ύμνο, απευθύνεται προς την Παναγία, ποιητικώ τω τρόπω: “Δέξου τις παρακλήσεις αναξίων σου ικετών, κορυφή δυσανάβατη στους λογισμούς, βάθος δυσθεώρητο στα άτια, καθέδρα βασιλική που βαστάζεις τον βαστάζοντα πάντα.”

Ο Κωστής Παλαμάς, στο ποίημα του “Η φλογέρα του βασιλιά”, αναφέρεται στο προσκύνημα του Βυζαντινού Αυτοκράτορα Βασιλείου Β΄ του Βουλγαροκτόνου στην Παναγία την Αθηνιώτισσα, στο βράχο της Ακρόπολης: “Φορείς τον ήλιο φόρεμα, σκαμνί σου το φεγγάρι, για να ακουμπάς τα πόδια σου και γύρω στα μαλλιά σου στεφάνι δωδεκάστερο, … μόνο ένα μάθημα ακριβό, παρμένο σε δυο λόγια: του αγγέλου το χαιρετισμό στην Κεχαριτωμένη”.
Ο Φώτης Κόντογλου εξυμνεί την Κοίμηση της Θεοτόκου: “Ω! Τι θάνατος λοιπόν είναι αυτός, που γέμισε την οικουμένη και τις καρδιές μας με τη χαρά της Αθανασίας.”

Ο πεζογράφος Σπύρος Μελάς ομολογεί ότι η τιμή που αποδίδουν οι Ελληνορθόδοξοι προς το πρόσωπο της Παναγίας “είναι συνυφασμένη με αυτή την εθνική μας ύπαρξη”.

Σ’ αυτό θα συνηγορήσει και ο Άγγελος Σικελιανός με τα ποιήματά του “Δεκαπενταύγουστος του 1940” και “Ύμνος στην Παναγιά”:

“Ω, Εσύ των Ουρανών η πλατυτέρα,
που αγκάλιασες τα έθνη και τους λαούς,
των λαών και των εθνών η θεία Μητέρα
κ’ είσαι κ’ η Ελλάδα, κ’ είσαι η Κοιμωμένη
με σταυρωτά τα χέρια Παναγιά”.
“Στεριά, νησιά και πέλαγα, μια Κόρη και μια Μάννα,
η Ελλάδα, στην αθάνατη, γονατιστή, πλαγιά

που τρέμει μπρος της η άβυσσο, ακούοντας την καμπάνα,
τα θεόρατα τα μάτια Σου στυλώνει, Παναγιά!”

Ο Τάκης Μπάρλας, στο ποίημά του “Τη Υπερμάχω”, επικαλείται την μεσιτεία της Παναγίας στους αγώνες του Έθνους:

“Υπέρμαχη, σου κράξαμε βαθιά μας:
Πάλε, σαν πρώτα, τ’ άρματά σου φόρα
και του στρατού μας φλάμπουρο και πρώτα,
ατσάλι κάμε την καρδιά μας.
Κι Εσύ άστραψες κι εβρόντηξες μπροστά μας
και φαλάγγι τους πήρες τροπαιοφόρα,
τους εχθρούς μας, μα βοήθα ακόμα τώρα,
ώς να φυσήξει απ’ τ’ άγια χώματά μας
στον κόσμο όλο της λευτεριάς αγέρας!

Στο “Ημερολόγιο της Μεγαλόχαρης”, ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης εξυμνεί την Υπέρμαχο Στρατηγό:

“Εις όλην την χριστιανοσύνη μία είναι μόνη Παναγία αγνή,
Κόρη παιδίσκη, Άσμα Ασμάτων χωρίς Χριστόν, Θείο παιδί στα χέρια,
και τρεφομένη με Αγγέλων άρτον.
Κι είδες η Κόρη του λαού την πίστιν, είδες την πτώχειαν κι ευσπλαγχνίσθης,
όπως το πάλαι είχε σπλαγχνισθή ο Υιός σου τους προγόνους του ίδιου του λαού,
ως πρόβατα μη έχοντα ποιμένα.”

Ο “Ύμνος στην Παναγία” του Νίκου Καζαντζάκη περιγράφει ποιητικά τον Ευαγγελισμό της Θεοτόκου: “Παρθένα Μάνα, που σαν πνέμα επιάστη ο σπόρος στο αφίλητο κορμί, κι’ ο Λόγος εσαρκώθη το αμόλευτο τρυγώντας σπλάχνο σου σα βρέφος!”

Ο Αριστοτέλης Βαλαωρίτης, στο ποίημά του “25η Μαρτίου: Ευαγγελισμός-Ελληνισμός”, αναφέρεται στη διπλή θρησκευτική και εθνική γιορτή:

“Με μιας ανοίγει ο ουρανός, τα σύγνεφα μεριάζουν,
οι κόσμοι εμείνανε βουβοί, παράλυτοι, κυττάζουν.
Μια φλογ’ αστράφτει... ακούονται ψαλμοί και μελωδία...
Πετάει εν άστρο... σταματά εμπρός εις τη Μαρία...
«Χαίρε της λέγει, αειπάρθενε, ευλογημένη χαίρε!
Ο Κύριός μου είναι με σε. Χαίρε, Μαρία, χαίρε!...»
Επέρασαν χρόνοι πολλοί... Μια μέρα σαν εκείνη
αστράφτει πάλαι ο ουρανός... Στην έρμη της την κλίνη

λησμονημένη, ολόρφανη, χλωμή κι’ απελπισμένη,
μια κόρη πάντα τήκεται, στενάζει, αλυσωμένη.
Τα σίδερα είναι ατάραγα, σκοτάδι ολόγυρά της.
Η καταφρόνια, η δυστυχιά σέπουν τα κόκκαλά της.
Τρέμει με μιας η φυλακή και διάπλατη η θυρίδα
φέγγει κι’ αφίνει και περνά εν άστρο, μιαν αχτίδα.
Ο Άγγελος εστάθηκε, διπλώνει τα φτερά του…
«Ξύπνα, ταράζου, μη φοβού, χαίρε, Παρθένε, χαίρε.
Ο Κύριός μου είναι με σε, Ελλάς ανάστα, χαίρε…”.

Ο Παντελής Πρεβελάκης, στην ποιητική του συλλογή, “Η Κυρία των Αγγέλων”, παρουσιάζει πολύ παραστατικά τον καθοδηγητικό ρόλο της Παναγίας στον πόλεμο του ’40:

“Η Παναγιά, η Κυρία των Αγγέλων,
θα δεχόταν σήμερα το λαό της.
Κατέβηκε από το χρυσό εικονοστάσι,
έπλυνε τα κλαμένα της μάτια
στη δρόσο από τα κρίνα του Ευαγγελισμού
κ’ έσυρε στ’ αγλύκαντα χείλη της
το αίμα απ’ τη λόγχη και τ’ αγκάθια.
Κι ανέβηκε πάλι στο θρόνο της,
λάμποντας σαν κερήθρα ατρύγητη,
σα φέγγος που πέφτει από τ’ άστρα
πάνω στα έρημα χιόνια.”

Ολοκληρώνω τις σκέψεις μου με τη δέηση του Οδυσσέα Ελύτη, από το ποίημά του, “Η Παναγία των Κοιμητηρίων”: “Έλα Κυρά και Παναγιά, με τ’ αναμμένα σου κεριά. Δώσε το φως το δυνατό, στον Ήλιο και στο Θάνατο.”
Καλό Πάσχα!